

Dimensiunea ontologico-estetică a simbolurilor din poezia lui Grigore Vieru – formă de confesiune lirică

Liliana Doscalo Grosu

Résumé: *La poésie de Grigore Vieru abonde en symboles, qui y apparaissent soit comme des procédés de création, soit comme des images dans la construction de celle-ci. Les symboles utilisés par le poète sont essentiels à la vie comme la terre, la source, la feuille, le blé, la maison, la lumière etc. Les symboles traditionnels acquièrent, dans sa lyrique, des valeurs esthétiques nouvelles, des connotations et significations d'une grande finesse. Cet article propose l'interprétation de certains symboles et notamment, la larme, le pain, la maison, la fleur, la terre, le ciel et son propre symbole - "l'herbe".*

Mots-clés: *symbole poétique, suggestion, archétype, métaphore, mythe.*

Cercetarea simbolurilor în idiolectele scriitorilor constituie una dintre problemele importante ale filologiei. După M. Bahtin, „conținutul adevăratului simbol, exprimat prin diverse asociații semantice, se identifică cu ideea integrității universale, cu universul cosmic și cu cel uman. Orice fenomen particular își are rădăcinile în stihia modului primar de viață” [Bahtin, 1995: 165]. Se știe că simbolul tradițional, încărcat cu un complex de asociații încă din cele mai vechi timpuri, renaște datorită anumitor factori implementați de autori concreți și în contexte concrete. În opera lui Gr. Vieru vom examina, sub aspectul semantic, acel conținut mitologic care nu a putut să dispară cu totul în procesul de transformare, precum și noile valori pe care le-a căpătat.

Grigore Vieru explorează din plin simbolul ca o convenție de creație și ca o imagine revelatoare în construcția poeziei. Autorul recurge la acest procedeu pentru a nuanța chintesența lucrurilor despre care scrie, pe care le evocă și care constituie esența lumii reale a cuvântului, care ia întruchipări diverse și edificatoare. Poetul face un veșnic legământ cu cuvântul limbii materne, promițând cu înflăcărare un atașament sincer și luând hotărârea de a-i servi fără rezerve, cu

abnegație. După cum observă Alexandru Burlacu, „Reiterată perpetuu, ideea legământului cu cuvântul, cu dorul, cu locul este desfășurată în paralela dintre seria de simboluri tradiționale: grâu – frunză – lumină sau: ram – stea – mac cu altă serie de simboluri: pământul – izvorul – focul. Sugerând ipostazele tranzitorii ale creației, simbolurile exprimă o deplină și intimă înrudire cu existențele germinative, cosmice, fragile” [Burlacu, 1998: 388].

Critica literară s-a pronunțat deja cu privire la problemele poeticii lui Gr. Vieru, accentuând predilecția poetului pentru „situațiile-limită”, pentru simbol și preaplinul trăirilor. Fiecare vers din creația poetului capătă dimensiunile unor simboluri impresionante, care necesită o dezlegare aparte, specială. De exemplu, poezia *Ars poetică*, în care profilul eului poetic se construiește după modelul mitic al lui Orfeu în luptă cu moartea. Poezia are un motto (*De mila timpului din sânge/ Poetul nu-i decât iubire*) care este cheia dezlegării triumghiului format în mod simbolic timpul – poetul – iubirea. Dincolo de relația poetului cu moartea, intuim iubirea care stă la temelia artei și creației. Este vorba de iubirea prin care se cunoaște lumea sau prin care L. Blaga sporește „a lumii taină”. Din acest concept rezultă o viziune a destinului omului de creație văzut ca o eternă călătorie arhetipală, de inițiere a eului în tainele unui timp etern, ale unui timp al dimineții, care simbolizează început mitic, redeșteptare, lumină.

Atras de esențele primordiale și de metaforele și simbolurile arhetipale, cu adâncimi de mit național, Gr. Vieru caută în permanență sacral și sublimul în viață și în verb, în rostul de a fi al Omului și în rostul de a fi al poeziei, sacralizarea lirică fiind o particularitate definitorie a modului său original de a exista în plan artistic. De obicei, poetul își zămislește metaforele și simbolurile din elementele realității celei mai pline de esențe vitale și de valori mitice universale. Astfel, „inima” este „un trandafir de purpur la mijloc de noapte”; „mama” este asociată cu „un soare în aceeași clipă răsărit și asfințit”; „lacrima” este identificată cu „un creier gânditor”; „floarea-soarelui”, mereu întoarsă spre astrul luminii, este „cel din urmă credincios”: „Cu aură pe cap, de flăcări./ Cu aspru strai, sărăcăcios,/ Rugându-te adânc spre soare./ Ești cel din urmă credincios” ș.a. Tot ce intră în raza de acțiune a poeziei lui Gr. Vieru se umanizează, se înobilează, se liricizează, se încarcă de mister.

Simbolurile tradiționale dintotdeauna ale poeziei și prozei noastre, cum ar fi privighetoarea, ciocârlia, mierla ș.a., capătă în lirica autorului valențe estetice de mare noutate și o irradiație sugestivă inepui-

zabilă. După cum a observat și critica literară, „La nimeni dintre poeții contemporani aceste simboluri nu vor fi întâlnite în astfel de contexte de maximă concentrație ideatică și afectivă” [Dolgan, 1998:402]. Pentru exemplificare, vom utiliza câteva versuri selective: „Să ai o femeie și-n noaptea/Fără sfârșit a genelor ei/ Să găsești în zori încălciță/ O limpede privighetoare” (*Poem*); sau „Când sunt eu lângă mama,/somnul ei pe deal e adânc – /în rânile palmelor ei ciocârlia/ poate să-și lase ouăle; Tăcută ești, draga mea mamă,/tăcută./ca mierla, deshamă,/ca mierla” (*Tăcerea mamei*); sau „În jarul cântecului ei/se coace pâinea privighetorii:/rumenă roză” (*Cântec de dragoste*).

Întreaga încărcătură ideatică și afectivă a poeziei războiului poetul a concentrat-o în simbolul cămășii, care prefigurează așteptarea, reînnoirea, chemarea dramatică a unui suflet chinuit de speranța revenirii și a altuia căzut zdrobit sub sabia ucigătoare a vrăjmașului: „A fost război./ Ecoul lui/ Și-acum mai este viu./Cămăși mai vechi, mai noi – /Amară amintire de la fiu”, iar simbolul devine cu atât mai reliefat cu cât repetarea lui se face mai evidentă: „Cămăși mai vechi, mai noi –/A fost război.” Irepetabilitatea fenomenului devine proeminentă odată cu încadrarea lui în contexte similare celui anterior, ca de exemplu în poezia fără titlu (sub semnul a trei asteriscuri ***): „Cămașa ta e la fel/Cu cea a soldatului/ Ah, firule de iarbă!”, numai că poetul îl ferește că nu era general, că nu bocănește pământul cu talpa, că și-a păstrat frumosul său miros de iarbă. O altă prefațare capătă acest simbol într-o poezie ce dezvăluie teroarea războiului și dezastrul lăsat în urma lui: „Ce mai cârpim azi/ Omule!/?/Cămașa verde/ a verii/ Cămașa albă/ a iernii,/Rupte și una și alta?!/Pământul zdrențuit”.

Să urmărim în continuare cum avansează progresiv cele mai cunoscute simboluri ale creațiilor lirice vierene, cunoscute de noi, cititorii, ca reprezentări convenționale autentice: simbolul lacrimii, florii, pomului, zborului, cântecului, frunzei, pâinii, casei, al cerului și pământului etc. Specific pentru creația lui Grigore Vieru este rafinamentul artistic în care îmbracă aceste simboluri, conferindu-le conotații și semnificații noi. Vom proba aceasta prin raportare la contextele în care apar aceste simboluri.

Am amintit anterior de faptul că Gr. Vieru posedă o gândire artistică subtilă, nuanțată, plină de virtuozitate, posedând un dezvoltat simț al compoziției, al întregului constituit din părți riguros create, așa cum vom vedea în cazul simbolului lacrimii. Lacrima constituie durere, despărțire, tristețe, dar și bucurie, emoție, fapt pentru care E. Simion

l-a numit „poet cu lira-n lacrimi” [Simion, 2002:187]. Să examinăm ce asociații impresionante capătă lacrima în lirica viereană: *lacrima – chip de zeu, greier de cleștar, creier gânditor, soare arzător, lanț crescut în os, glonte mânios, iepure plâns, nu cu paloș, deal de sare, clopot*. La prima vedere ar părea că nu se întrevade nici o legătură cauzală între acestea, dar la o analiză mai atentă vom vedea rădăcinile fluctuante ale acestora. Lacrima pătrunde acolo unde cuvântul nu are putere, ea poate alina sufletul zdrobit asemenea unui soare arzător, poate înnobila inima crudă asemenea unui lanț crescut în os, poate sfărâma lanțurile răutății asemenea unui zeu, poate trezi o conștiință înstrăinată asemenea unui clopot, poate străbate necuprinsul asemenea unui glonte mânios, iar în ultimă instanță poate lua întruchiparea unui zeu, care se dăruie ca jertfă vie întru nemurirea neamului său așa cum a făcut-o însuși Gr. Vieru.

Semnificațiile lacrimii nu se mărginesc doar la atât, ci comportă noi și noi accepțiuni. Meditând la cuvântul prim al existenței – mama, poetul declară: „cuvântul mama orfanii îl lacrimă”, astfel că substantivul se verbalizează, trece dintr-o categorie în alta. Și iarăși amintind de mamă, poetul pune o nefirească întrebare: „Ce se ară cu lacrima?” – „Chipul mamei”. Poetul, crescut la țară, cunoaște foarte bine instrumentele de lucru, modul de utilizare și procesul de lucru, de aceea invocă în acest pasaj un moment din întregul proces al muncii – aratul, atribuit lacrimii, care brăzdează mereu fața mamei, cel puțin așa crede autorul. Mama este evocată mereu în suferință, o suferință care se preschimbă pentru ceilalți în bucurie: „Lacrima ta (mamă):/Diamant ce taie-n două/oglinda zilei”, pentru a reda lumina deplină a răsăritului. Poetul prețuiește lacrima mamei asemănând-o diamantului.

Rememorând zbuciumările copilăriei, poetul lasă o *inscripție pe cartea copilăriei* (este titlul poeziei), spunând că amintirile ei „sunt vechi/ Cu lacrima de-o seamă”, un adevăr pe care nici știința nu-l poate lămuri – de unde-și are obârșie lacrima? Care-i este vechimea ei? Cine a vărsat prima lacrimă? Cine a numit-o așa?!? Mai apăsătoare devine situația creată de vrăjmașii pământului românesc, de cei care au ținut atâta vreme închise granițele, au terorizat generații întregi de oameni: „Au încurcat până și/ lacrima bătrânei măicuțe,/ Până și apa/ copilăriei noastre”.

Într-un moment de confruntare cu viața poetul se roagă fierbinte „cu cântul dorului”: „*Ia-mi lacrima, dar ochii lasă-mi!/ Ia apa, dar să-mi lași izvorul!*”, căci având ochii care renasc oricând alte lacrimi poate supraviețui, își poate continua cursul vieții. Exprimând o altă

durere, poetul creează imaginea lacrimii tăiate în două de vrăjmași: „Ei prin lacrimă graniți/Trag și-n două o taie!”, sau a lacrimii nenăscute încă, dar care își curmă curgerea pentru că ținutul grozav îi „...retează lacrima/fără ca glonte să-mi atingă ochiul”. Imaginându-și propria înmormântare, o pune pe seama literelor: „Mă voi duce și eu./Mă va petrece norodul/Înlăcrimatelor litere”, știind că toată umblarea lui pe pământ a însemnat lupta pentru literele latine, pentru adevărul tănuat atâtea vreme, pentru limba română. Labirinturile vieții poetul le închide cu „*lacrima/ piatra funerară/pe mormântul ochiului*” său. Poetul conchide: „În altă lume se va deshide/ochiul meu, dând piatra la o parte”, crezând într-o răsplată providențială, care cântărește și măsoară toate lucrurile. Ducându-și cu resemnare crucea, poetul se raportează la ultimul lucru pe care-l va lua cu el, părăsind pământul: „Luând cu mine O singură ființă:/Lacrima”, singura „avere” nepieritoare.

Cinstindu-și străbunii, poetul recurge la o construcție foarte interesantă ca sens. Spiritul creator nu este atras de lucruri ca aur, argint sau alte bogății, ci marea lui bogăție o constituie înaintașii: „*Că nu aurul eu număr,/Ci stelele din cer/Și-n lacrima de lut – /străbunii*”. Lutul care reprezintă neființa, care nu are formă concretă, la Vieru este prefigurat printr-o lacrimă.

Prin simbolul lacrimii putem întrevedea și alte sentimente, precum sentimentul iubirii: „Iubire!.../Tu nu plângi lacrima – o naști”. Numai geniul lui Vieru putea întrupa într-un fel unic cuvintele acestea, dând iluzia unei supreme măreții, vraja nepătrunsă a necuprinsului sens, imaginat în miracolul nașterii. Același sentiment al iubirii este relevant într-un alt context: „Ca lacrima!/Rănai, rănai, rănai/Și nu te mai pierde/Iubirea mea!”. Asemănarea cu lacrima o putem deduce din faptul că lacrima apare uneori involuntar, alteori voit, uneori spontan, alteori forțat, dar, în final, important pentru poet este ca ea să nu mai dispară.

Dând povață fiilor săi, în poezia *Să mergi frumos*, poetul compară trecerea prin viață cu lacrima de pe obrazul celui care a învins, punând în aceasta o întreagă semnificație: a ști să treci prin viață „frumos și demn, și nezgomotos” înseamnă, în concepția poetului, arta de a poseda victoria, arta de a fi superior, pentru că doar astfel plaiul va fi „curat ca lacrima”, o speranță pentru care poetul a luptat.

Un alt simbol al spațiului liric elaborat cu instrumentele confesiunii este *casa* – simbol al întregirii, al apartenenței, al căldurii, al mamei, al copilăriei, al Patriei. Să urmărim aceste manifestări impresionante în câteva contexte concrete. Poetul mărturisește, în poezia *Casa mea*,

faptul că a scris despre toate și tot, dar nu a scris despre ea, cea care i-a conferit căldură în copilărie, adăpost în încercările grele ale vieții, lumină în mijlocul întinericului și multe altele: „Tu mă iată, o, mă iartă,/Casa mea de humă, tu/Despre toate-am scris pe lume/Numai despre tine nu”. Poetul își vede casa „văduvă și tristă”, rămasă fără cei cărora odată le „săruta tălpile”. Casa este legată nemijlocit de părinți, care ca niște „copaci bătrâni/acasă rămân” până iau întruchiparea lutului, element constitutiv al casei. Singura alinare pe lume poetul și-o găsește în casa mamei sale, spațiul liniștii: „E-atâta liniște în casa mamei/Că se-aude-n jur murmurând/Plânsul himei”. Adevărul cel mai puternic – „casa părintească nu se vinde/Nu se vinde pragul părintesc” este o morală de viață pentru toți, pentru că „E păcat, nu-i drept și nu e bine/Să vinzi casa care te-a-ncălzit”, pentru că „nu se vinde tot ce este sfânt”; și apoi, mai este ceva: pe drumul pe care nu umblă nimeni crește iarba, spinii, se astupă cărarea: „Sălbăticește drumul/Spre casa măicuței”, iată concluzia la care ajunge poetul.

Cu totul neașteptat, Gr. Vieru situează, simbolic, trupul pieritor al omului într-o casă: „Locuiești o casă/cu două ferestre:/Una ce dă spre viață/Alta cu fața spre moarte”. Pentru casa din noi avem nevoie de multe lucruri, dar în primul rând de tihnă, de un gând curat, de o inimă bătând, de dor și omenie, de puritate sufletească, de mângâiere și, în ultimă instanță, de conștiință.

Casa-Patrie e un alt simbol prezent în lirica lui Gr. Vieru, constituind spațiul securizant prin excelență: „Bine ai venit în casa noastră/Neamule, tu, floarea mea albastră – /Eminescu”. Casa, aici, devine simbolul bunului comun („casa noastră”), care aparține tuturor, fără părtinire. Prin Eminescu se revine la vremurile când literatura adevărată era interzisă, iar odată cu prăbușirea puterii nimicitoare, poetul declară bucuros: „bine ai venit!”. I. Ungureanu, în cuvântarea nerostită la cea de-a 74-a aniversare a poetului, menționa faptul că, prin Grigore Vieru, ne-am înălțat la Eminescu – ce merit mai mare poate avea un creator ale cărui cuvinte vor rămâne pecetluite pentru totdeauna în memoria unui neam: „De avem sau nu dreptate, Eminescu să ne judece.”

Simbolul pâinii apare, de asemenea, frecvent în creațiile lui Grigore Vieru, reprezentând hrana fizică și spirituală, dar nu numai. Poetul este înduioșat la vederea mâinii măicuței care coace pâinea, și e uimit de faptul că „Nu mai vine, mamă/Nimeni din urmă/afară de pâinea ta/învelită-n ștergar”. E pâinea care păstrează în ea copilăria.

Condamnând îmbogățirea pe nedrept, poetul declară: „Ferice de cel/care se mulțumește/c-o pâine/muiată-n uleiul liniștii!”, căci mai bine-i să mănânci o pâine uscată, dar cu liniște, decât să ai din plin de toate, dar să uiți de cel de-alături; iar în poezia *Banii* afirmă: „Unii nici de pâine n-au/Alții câinelui o dau”. În altă poezie (dedicată lui Vasile Vasilache), poetul vede liniștea „ca o rumenă pâine-n cuptor”.

Pâinea întruchipează și ocupația de toate zilele „Stăpâne/Mi-i pecetluită gura/c-o pâine”, având în vedere menirea sa de a da pâinea, hrana spirituală - poporului acestuia însetat de adevăr: „Vieru a ajutat (înainte de 1989) generațiile tinere să-și regăsească Țara, dar și Țării (după 1989) – să-și regăsească Basarabia, cea a culturii și a poeziei”, spunea N. Dabija [2009: 2]. Uneori, poetul a avut parte de o pâine de pace, alteori mânca pâinea suferinței și a batjocurii, dar și-a dus resemnat, până la moarte, crucea, motiv pentru care Vieru este iubit și respectat, așa cum afirma același critic: „Pentru ce a fost iubit Grigore Vieru?! Pentru talent, curaj, dârzenie, omenie, demnitate, credință, bunătate, curățenie, verticalitate... Pentru ce a fost urât Grigore Vieru?! Pentru talent, curaj, dârzenie, omenie, demnitate, credință, bunătate, curățenie, verticalitate...” [*Ibidem*].

Nu mai puțin frecvent apare simbolul zborului, cu semnificații adânci. Uneori este asociat cu zborul de la casa părintească - „ci zbori, de ea [mama, n. n.] chemată blând”, alteori cu dorința de a depăși starea reală „Fericiți cei care pot zbura,/Pe care aerul îi iubește și-i ține” – fragment preluat de la după M. Sorescu și citat de Gr. Vieru în volumul *Acum și în veac*, alteori cu scopul de a atinge nepătrunsul: „zburând pururi spre cer” sau „când zbor către planete”. Cel mai frecvent apare asociat cu mersul prin lume, cu umblarea omului pe pământ - „cât zboru-o să mă poarte”. Zborul e legat direct cu pasărea, care este la Vieru simbolul mamei grijulii, care-și construiește cuibul, depune ouăle, scoate pui și-i crește până la starea de maturitate, dar și cu limba - „pasăre de dor, limba mea de doină”.

Simbolul florii este adeseori întâlnit, desemnând efemeritate, frumusețe, candoare, gingășie, dar capătă și o mulțime de asocieri cu vârsta adolescenței: „Floare – adolescență visătoare”; cu însuși poetul: „sunt floarea cea în chip de liră/Născut într-o vreme crudă”; cu partea cea mai de frunte, elita latinătății: „suntem în cuvânt și-n toate floare de latinătate”; cu viața: „mă doare această floare - viață”; cu rodul: „meri în floare uciși de ghiulele de gheață”; cu zilele: „și culeg fiecare zi/ca pe o nouă floare”; cu țara: „țara mi-i floarea cea de omenie”; cu

iubirea, chiar: „floarea dragostei de neamuri, floare de iubire și de nemurire” etc.

La fel de plenar ca și celelalte simboluri enumerate până acum este și simbolul cerului, inseparabil de cel al pământului. Poetul creează o întreagă gamă de nuanțe și semnificații în jurul acestor elemente extreme. Cuprins de fascinația munților, poetul răstoarnă/inversează ordinea firească a lucrurilor: „la munte izvorul/din cer izvorăște” – când firesc ar fi să izvorască din pământ: „Mai plouă sus în ceruri/Și ninge pre pământ”. Împreunarea simbolurilor (pământ și cer) apare aproape în toate contextele, cu referire la diferite lucruri și evenimente: „Dar nu de stele/Se pustiește cerul/Ci de mâinile tale/Căzând spre pământ”. Despărțindu-se de ființa cea mai dragă de pe lume – mama, poetul spune cu regret: „Drumul meu sub cer e scurt/Drumul tău în pământ e lung”, de aceea nu-i ajung cuvinte și ochi „să te plâng”. Această „conviețuire” poetul o vede ca un dat ontologic: „Mă uit/Cum fire de argint, lichide/Leagă cerul de pământ”. Chiar și norocul surâde între cele două lumi – cerească și pământească: „Norocul cerului e luna/Norocul meu ești tu, iubito”- luna aparține spațiului celest, pe când iubita spațiului pământesc. Iar cel mai dureros lucru este faptul că „nimeni nu poate muta/pământul în cer” și, am adăuga noi, nici cerul a-l aduce pe pământ nu poate.

Simbolurile enumerate până acum sunt reprezentări convenționale ale unor lucruri și fenomene ale creației scriitorului, însă poetul și-a creat propriul simbol, cel mai autentic, cu cea mai neobișnuită semnificație: „Sunt iarbă. Mai simplu nu pot fi”. Sensul epitafului său poetul l-a explicat în felul următor rudelor, elevilor și consătenilor adunați în cimitir: „A fi simplu nu este o treabă ușoară. A fi simplu înseamnă să mori câte puțin în fiecare zi, în numele celor mulți, până când te preschimbi în iarbă. Iar mai simplu ca iarba ce poate fi?!”. Acest simbol apare numai în volumul *Acum și în veac* în treizeci și unu de contexte, cu referire la mamă: „Tu ești un geniu, mamă/Târziu recunoscut:/Abia atunci când iarbă/Răsai din tristul lut”, la plaiul natal, la cuibul păsării, la rouă, la frumosul ei miros, la toamnă etc.

Prin urmare, se impune a fi evidențiată preferința poetului de a nuanța chintesenta lucrurilor recurgând la simboluri globale ca: *floarea, iarba, pomul, lacrima, zborul, cântecul, spicul de grâu, frunza, pâinea, casa, cerul, mierla, ciocârlia* ș.a., prin care sunt dezvăluite esențele primordiale ale vieții, permanența sublimului în artă și sacralitatea lirică definitorie, ca un moment de confruntare cu imaginea de ansamblu a existenței umane.

Bibliografie

- Bahtin, Mihail, *Context*, în *Omagiu academicianului Nicolae Corlăteanu*, Editura "Virginia", Chișinău, 1995.
- Burlacu, Al., *Grigore Vieru între tentația orfică și mesianică*, în *Literatura română postbelică. Integrări, valorificări, reconsiderări*, Tipografia centrală, Chișinău, 1998.
- Dabija, Nicolae, *A murit fratele lui Eminescu*, în *Literatura și arta*, nr. 3, 22 ianuarie, 2009.
- Dolgan, Mihai, *Grigore Vieru: lucrare în cuvânt*, în *Literatura română postbelică. Integrări, valorificări, reconsiderări*, Tipografia centrală, Chișinău, 1998.
- Simion, Eugen, *Grigore Vieru – Un poet cu lira-n lacrimi*, în *Scriitori români de azi*, vol. III, David & Litera, Chișinău, 2002.